

Ustanovitev prve javne gimnazije habsburške monarhije v Novem mestu 8. avgusta 1746. Ustanovitev prvega Narodnega doma na Slovenskem v Novem mestu 14. novembra 1875. Kaj imata oba dogodka skupnega? Zakaj sta bila pomembna za Novo mesto in Slovenijo? Kaj v letu 2026 sporočata Slovencem in Evropejcem?

Dr. Jože Gričar, častni občan Mestne občine Novo mesto
s pomočjo ChatGPT in Google AI Mode.
33. Forum odličnosti in mojstrstva. Narodni dom Novo mesto.
2. oktober 2026

Oba dogodka je smiselno obravnavati skupaj, čeprav ju loči 129 let. V zgodovini Novega mesta predstavljata dve različni, vendar povezani stopnji istega procesa: *ustvarjanje skupnosti z znanjem, kulturo, povezovanjem in lastno pobudo.*

1746 in 1875 – dve prelomnici iste zgodbe

8. avgusta 1746 je cesarica Marija Terezija na predlog Novomeščanov ustanovila gimnazijo v Novem mestu. To je bila *prva javna gimnazija v habsburški monarhiji*. Pobuda ni prišla samo od oblasti: Novomeščani so si za ustanovitev prizadevali od leta 1744. Vodenje gimnazije so prevzeli frančiškani. Pouk se je začel 3. novembra 1746 s 66 dijaki.

14. novembra 1875 je bil v Novem mestu slovesno odprt *prvi Narodni dom na Slovenskem*. Stavba ob odprtju še ni bila dokončana; pozneje je bila za njeno dokončanje leta 1884 ustanovljena celo delniška družba *Prvi Narodni dom*. V njegovih prostorih so delovali oziroma jih uporabljali različna društva, šola, pevci, Sokoli, obrtniki in tudi dijaki novomeške gimnazije. Kasneje so nastajali Narodni domovi tudi v drugih mestih: Ljubljana 1896, Celje 1897, Maribor 1898, Trst 1904, Gorica 1904.

*Kaj imata ta dogodka skupnega? Predvsem pobudo ljudi***.** Gimnazija je nastala, ker so Novomeščani razumeli, da mesto potrebuje izobraževanje; Narodni dom pa zato, ker je skupnost potrebovala prostor za kulturno, društveno in narodno življenje. V obeh primerih je bilo treba *prepoznati potrebo, povezati ljudi, pridobiti podporo in nekaj skupaj ustvariti.*

Zato bi lahko skupno sporočilo izrazili zelo preprosto:
1746 – prostor za znanje.
1875 – prostor za povezovanje.

Zakaj sta oba dogodka pomembna za Novo mesto in Slovenijo?

Gimnazija je omogočila, da je Novo mesto postalo pomembno izobraževalno in kulturno središče daleč preko svojih lokalnih meja. Skozi njo so šle generacije ljudi, ki so pozneje pomembno prispevali k slovenski znanosti, kulturi, umetnosti in gospodarstvu. Narodni dom pa predstavlja naslednjo razvojno stopnjo. *Izobraženi ljudje potrebujejo tudi prostor, kjer se lahko srečujejo, organizirajo, razpravljajo in sodelujejo.* Če je gimnazija pomagala ustvarjati znanje in izobražence, je Narodni dom pomagal ustvarjati *organizirano kulturno in družbeno skupnost*.

Tu je zanimiva zgodovinska povezava: *šola ustvarja človeški kapital, narodni dom pa socialni kapital*. Prva razvija posameznika, drugi omogoča, da posamezniki svoje znanje in sposobnosti povežejo.

Kaj ta dogodka v letu 2026 sporočata Slovencem in Evropejcem?

Prav v letu *280-letnice ustanovitve novomeške gimnazije* je to sporočilo presenetljivo sodobno. Digitalna knjižnica Slovenije poudarja, da se ob 280-letnici nadaljuje tudi digitaliziranje gradiva o gimnaziji in njenih maturantih.

V 18. stoletju je bilo treba zgraditi *šolo*. V 19. stoletju *narodni dom*. V 21. stoletju pa moramo poleg fizičnih ustanov graditi tudi *digitalne prostore sodelovanja*.

Umetna inteligenca, digitalne knjižnice, videokonference in druga orodja omogočajo nekaj, česar si Novomeščani leta 1746 ali 1875 niso mogli niti predstavljati. V letu 2026 znanje in sodelovanje nista več omejena na eno stavbo, mesto ali državo.

Zato zgodovini obeh ustanov Evropejcem ne sporočata samo, naj *ohranjamo kulturno dediščino*. Sporočata nekaj dejavnejšega: *Napredek nastane, ko ljudje prepoznajo skupen problem, povežejo svoje znanje in skupaj nekaj naredijo.*

Za Slovenijo je pri tem posebej zanimivo, da Novo mesto v obeh primerih ni bilo *zgolj sledilec* večjih središč. *Znalo je biti pobudnik***.** Leta 1746 je dobilo ustanovo z izjemnim mestom v zgodovini šolstva habsburškega prostora; leta 1875 pa prvi Narodni dom na Slovenskem. To je lahko pomemben del sodobne evropske identitete Novega mesta.

Morda bi bilo zato vredno oba jubileja povezati v eno samo zgodbo oziroma *e-spomenik sodelovanju:* NOVO MESTO – ZNANJE POVEZUJE GENERACIJE
1746 – Prva javna gimnazija
1875 – Prvi Narodni dom
2026 – Univerza v Novem mestu

Osrednje sporočilo tega e-spomenika Slovencem in Evropejcem bi lahko bilo: *Naši predniki so gradili ustanove, da bi se ljudje lahko učili in povezovali. Naša naloga je, da možnosti sodelovanja razširimo čez meje mest, držav in generacij.*

Zakaj so e-spomeniki pomembni?

E-spomeniki (digitalni ali virtualni spomeniki) so sodobna oblika ohranjanja spomina, ki s pomočjo tehnologije dopolnjuje ali nadomešča klasične fizične spomenike. Njihov pomen se kaže v *več ključnih prednostih*, ki spreminjajo način, kako se spominjamo preteklosti, zgodovinskih dogodkov ali preminulih oseb:

- *Neomejena dostopnost:* Fizični spomeniki za ogled zahtevajo potovanje na določeno lokacijo. E-spomeniki pa so *dostopni komurkoli, kadarkoli in od koderkoli na svetu* preko spleta, kar odstranjuje geografske in gibalne ovire.
- *Trajno ohranjanje dediščine:* Fizični materiali (kamen, bron) so podvrženi vremenskim vplivom, vandalizmu in propadanju. Digitalni zapisi omogočajo dolgoročno varovanje podatkov, fotografij in 3D-modelov, ki se ne morejo fizično uničiti.
- *Interaktivnost in sodelovanje:* Za razliko od statičnega kamna e-spomeniki omogočajo dvosmerno komunikacijo. Uporabniki lahko *sami dodajajo svoje spomine, zgodbe ali fotografije*, kar krepi skupnost in osebno povezavo.
- *Bogata izobraževalna vrednost***:** E-spomenik ni le napis na plošči, ampak lahko vsebuje *multimedijske vsebine* – video posnetke, zvočne zapise pričevanj, obsežna besedila in interaktivne zgodovinske kvize, kar močno izboljša razumevanje konteksta.
- *Stroškovna in prostorska učinkovitost:* Postavitev in vzdrževanje obsežnih fizičnih obeležij ali grobnic je drago in prostorsko omejeno. Digitalni prostori ponujajo skoraj neomejene zmogljivosti za shranjevanje zgodb z bistveno nižjimi začetnimi stroški.

E-spomeniki Novomeščanom

Vzpostavljanje e-spomenikov *priporočamo* na podlagi dobrih izkušenj. Navajamo primere:

Internetno spominsko obeležje Novomeščanom, ki so predlagali ustanovitev gimnazije. Občinski praznik Mestne občine Novo mesto, 7. april 2018.
E-spomenik Rastoča knjiga jubilejnih e-knjig srednjih šol v Sloveniji, 2019.
E-spomenik Frančiškan z rastočo knjigo v Novem mestu, 2020.
E-spomenik pisateljici Ilki Vašte, 2020.
E-spomenik Življenje Novomeščana Borisa Andrijaniča, mag. farmacije, 2020.
E-spomenik profesorju Marjanu Dobovšku, 2025.
E-spomenik maturantom novomeške gimnazije, 2026.

Maturanti novomeške gimnazije želimo pomagati pri vzpostavljanju e-spomenikov.

Vprašanje: *Katerim Novomeščankam/Novomeščanom, katerim dogodkom v Novem mestu bi bilo primerno postaviti e-spomenik – digitalni poklon?*

Predlog: Vzpostavimo Rastočo zbirko e-spomenikov Novega mesta.

Znanje je koristnejše, če ga delimo.
Umetna inteligenca je koristnejša, če jo uporabljamo skupaj.
Izkušnje starejših generacij so predragocene, da bi ostale neizkoriščene.
Zato e-sodelujmo.